

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512



Robin Dolar, *Zgodovina skozi periodizacijo: pojem pozne predmodernosti* • Neva Makuc, *Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510* • Nina Ošep, *Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki gospostva Gornji* • Jan Lhoták, *Burghership and honorary burghership in the Habsburg monarchy 1848–1918. Honorary categories or conflictual political fields?* • Jan Bernot, *Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja* • Janez Mlinar, *Tone Smolej, Ljudmila Štrekelj, pozabljena prva slovenska doktorica zgodovine* • Gašper Gabrijelčič, *The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance. The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary U.S. Foreign Aid?*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512



Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.



Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. november 2024.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2024: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, december 2024

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si



ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.



The editing of this issue was completed on November 15, 2024.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2024): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, December 2024

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si



ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Robin **Dolar**, Zgodovina skozi periodizacijo:
 pojem pozne predmodernosti270–326
 History Through the Lens of Periodization: The Concept of Late
 Premodernity
- Neva **Makuc**, Prva habsburško-beneška vojna in dnevnik
 Leonarda Amasea iz obdobja 1508–1510328–342
 The First Habsburg-Venetian War and Leonardo Amaseo's
 Diary from 1508–1510
- Nina **Ošep**, Gospodarsko poslovanje škofa Tomaža Hrena s podložniki
 gospostva Gornji Grad344–375
 Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
 on the execution of the land relief in Carniola
- Jan **Lhoták**, Burghership and honorary burghership in
 the Habsburg monarchy 1848–1918.
 Honorary categories or conflictual political fields?376–402
 Meščanstvo in častno meščanstvo v habsburški monarhiji 1848–1918.
 Častne kategorije ali polja političnih konfliktov?
- Jan **Bernot**, Boj za šolo na Travi. O nacionalni diferenciaciji na obrobju
 Kočevske v zadnjih desetletjih 19. stoletja404–420
 Struggle for a School at Trava. On National Differentiation
 on the Outskirts of the Gottschee Region in the Final Decades
 of the 19th Century
- Janez **Mlinar**, Tone **Smolej**, Ljudmila Štrekelj, pozabljena
 prva slovenska doktorica zgodovine422–439
 Ljudmila Štrekelj, the Forgotten First Slovenian Woman
 with a Doctorate in History
- Gašper **Gabrijelčič**, The Origins of U.S. Bilateral Foreign Assistance.
 The Marshall Plan – A Benchmark for Contemporary
 U.S. Foreign Aid?440–469
 Začetki bilateralne zunanje pomoči ZDA.
 Marshallov načrt – zlati standard za sodobno zunanjo pomoč?

Zapisi – Notes

Rok Stergar , Walter Lukan, zgodovinar dunajske šole (ob njegovi osemdesetletnici)	472–477
Walter Lukan, a historian of the Vienna School, on the occasion of his 80th birthday.	

Jubileji – Anniversaries

95 let dr. Eme Umek (Andrej Nared)	480–483
On the Occasion of Dr Ema Umek's 95th Birthday	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Herwig Wolfram, Rimsko cesarstvo in njegovi Germani: pripoved o izvoru in prihodu (Rok Ribič)	486–489
Lilijana Žnidaršič Golec, Metoda Kokole (ur.), Jurij Slatkonja (1456–1522): od Kranjske do Dunaja (Janez Höfler) ...	490–494
Darja Mihelič, Obzorje duha Istranov zgodnjega novega veka. Popis zapuščine premožnega meščana (1599) (Ignacij Voje)	495–497
Sergije Dimitrijevič, Tuji kapital v gospodarstvu bivše Jugoslavije (Neven Borak)	498–500
Janez Mulec, Življenjska pot matematika Iva Laha (Željko Oset)	501–502

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	504–507
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 78, 2024	508–512
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 78, 2024	

Jubileji

95 let dr. Eme Umek



Pred dobrimi petimi leti me je urednik Zgodovinskega časopisa nagovoril, da bi pripravil krajši zapis ob devetdesetletnici zgodovinarke in arhivistke dr. Eme Umek. Lahko sem se izgovoril, da gospo premalo poznam, a obljubil, da bom za prispevek naprosil osebo, ki jubilatko odlično pozna. V prvi dvojni številki Zgodovinskega časopisa za leto 2019 smo potem lahko prebrali jubilejni zapis »Devetdeset let dr. Eme Umek«. Napisala ga je njena dolgoletna sodelavka Marija Oblak Čarni, že prej avtorica besedil ob 70- in 80-letnici Eme Umek. Kot njeni dolgoletni sodelavci in prijatelji so svoje misli in spomine Eme Umek ob različnih jubilejih in priložnostih naklonili denimo še dr. Jože Žontar, Peter Ribnikar in Janez Kos. Našteti so v zadnjih letih večinoma pomrli, zato naj mi bo tokrat dovoljeno iz zapisov pionirjev moderne slovenske arhivistike povzeti nekaj bistvenih poudarkov o življenju in delu jubilatke, na koncu pa dodati nekaj svojih spominov, ki razkrivajo veliko predanost Eme Umek slovenskim arhivom in arhivistiki.

Rojena je bila 14. aprila 1929 v Ljubljani. Ker so njeni starši po prvi svetovni vojni z Lokve na Krasu emigrirali v Jugoslavijo in je družina ohranila vezi s Krasom, je tudi jubilatka menila, da je vsaj na pol Kraševka. V rojstnem mestu je obiskovala osnovno šolo in potem leta 1947 maturirala na I. državni ženski gimnaziji na Poljanah. Študij zgodovine in geografije je končala leta 1952, študentska Prešernova nagrada za diplomsko nalogo o Kranjski kmetijski družbi v letih 1767 do 1787 je nakazala, da kariere najbrž ne bo gradila za učiteljskim katedrom.

Kratki epizodi poučevanja zgodovine na kamniški gimnaziji je septembra 1953 sledila zaposlitev v Osrednjem državnem arhivu Slovenije, ki se je konec tistega leta (s kratkim postankom v Kazini) preselil iz prostorov Narodnega muzeja v kompleks Virantove hiše in Gruberjeve palače na Levstikovem trgu. Osrednji republiški arhiv je imel le kak ducat uslužbencev, od tega šest fakultetno izobraženih arhivarjev. Delo v arhivu takrat ni veljalo za posebej ugledno, delovne razmere in plačilo so bili temu primerni. A poklicna pot Eme Umek je bila na njeno željo in veselje zapečaten. Ker je bilo gradivo državnega arhiva zaradi selitev precej neurejeno in brez poštenih evidenc, se je lotila mukotrpne naloge ugotavljanja,

kdaj in kako so posamezni fondi in zbirke prišli v arhiv. Pridobivanje gradiva se je namreč začelo že leta 1821 ob ustanovitvi kranjskega stanovskega, kasneje deželnega muzeja. Rezultat njenega dela je za nazaj sestavljena akcesijska knjiga za obdobje 1821–1945.

V arhivu je sicer delala na vseh področjih strokovne obdelave arhivskega gradiva, od priprav in vodenja evidenc do urejanja gradiva, izdelave popisov, inventarjev, vodnikov in objav virov. V svojem času je bila brez dvoma največja specialistka za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva. Iz bogate prakse je zato lahko pripravila strokovne podlage tako za republiške pravilnike s tega področja kot za popisovanje različnih vrst gradiva s prvimi računalniškimi programi. Sodelovala je v komisiji za vračanje arhivskega gradiva po sporazumu med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Republiko Avstrijo iz leta 1923 in protokolu iz leta 1958 ter pri oblikovanju zahtev po vračanju arhivov iz Italije po Osimskih sporazumih iz leta 1975. Bila je pobudnica evidentiranja za slovensko zgodovino pomembnega gradiva v tujih arhivih, za kar je pripravila načrt in evidentiranje sprva tudi vodila. Med pomembnejše »projekte« njene kariere velja uvrstiti vodnik po matičnih knjigah na območju Slovenije (3 zvezki, 1972–1974) in vodnik po župnijskih arhivih na območju Slovenije (2 zvezka, 1975), saj je bila pri obeh gonilna sila in sourednica.

Bila je med ustanovitelji stanovskega glasila Arhivi, kjer je bila prva glavna urednica, in zbirke Viri. Veliko časa in znanja je posvetila izobraževanju arhivskih delavcev, teoretičnemu in praktičnemu razvoju arhivske stroke. Sodelovala je pri pripravah na uvedbo študijskega predmeta arhivistika na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani in po uvedbi študija (1978/79) je na fakulteti eno desetletje tudi poučevala. Od leta 1984 do upokojitve leta 1988 je bila direktorica Arhiva SRS.

Po upokojitvi je v začetku devetdesetih let na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze doktorirala iz arhivistike na podlagi disertacije Erbergi in dolski arhiv, ki je izšla tudi v tiskani obliki. Bibliografija Eme Umek sicer obsega preko 150 naslovov, med njimi pa poleg številnih uredniških projektov, arhivskih vodnikov, inventarjev, poročil, enciklopedičnih in leksikalnih gesel ter teoretičnih prispevkov s področja arhivistike najdemo tudi več tehtnih zgodovinskih študij. V 70. in 80. letih 20. stoletja je kot soavtorica pripravila nekaj odmevnih arhivskih razstav, prav tako je svoje odlično poznavanje (starejšega) arhivskega gradiva razdajala v projektih z drugimi arhivi, muzeji in inštituti doma in v tujini.

Za prispevek k razvoju osrednjega slovenskega državnega arhiva je leta 1987 prejela državno odlikovanje Red dela z zlatim vencem. Verjetno pa so ji bile ljubše počastitve, ki ji jih je pripravilo Arhivsko društvo Slovenije, katerega ustanovna članica (1954) je bila. Ob obletnicah svojega delovanja ji je za delo v društvu in prispevek k razvoju arhivske službe podelilo priznanji v letih 1984 in 1994, leta 1996 je postala njegova častna članica, tri leta pozneje je kot posebna številka revije Arhivi izšel bogat zbornik ob njeni sedemdesetletnici. Leta 2006 je med prvimi prejela še najvišje priznanje v arhivski stroki – Aškerčevo nagrado za življenjsko delo. O jubilejntki veliko pove to, da je denarni del nagrade skoraj v celoti donirala društvu.

Po upokojitvi je ostala aktivna kot članica različnih svetov in komisij, predavateljica na arhivskih tečajih in predavateljica zgodovine na Univerzi za tretje življenjsko obdobje. Živahno udejstvovanje na številnih področjih ji je naposled otežila skoraj popolna izguba vida. Nadlogo je uspela v veliki meri premostiti z odličnim spominom, širokim znanjem in brezmejnimi optimizmom.

Gospo Umek sem prvič srečal v četrtem letniku fakultete, ko smo pri seminarju iz arhivistike redno obiskovali Arhiv RS in se seznanjali z delom v arhivu in zvrstmi arhivskega gradiva. Predstavila nam je davčne in zemljiške knjige, katastre, matične knjige in urbarje. Takrat je bila že skoraj desetletje v pokoju, a pripovedovala je s takim navdušenjem o teh neizčrpnih zgodovinskih virih, zlasti urbarjih, ki jim je v svoji karieri namenjala posebno skrb. Tudi zato se je zelo veselila nadaljevanja in precej kasneje dokončanja projekta popisa vsega urbarialnega gradiva v Arhivu RS, projekta, ki ga je skupaj z Janezom Kosom zastavila že v sedemdesetih letih 20. stoletja.

Njeno poznavanje dela z arhivskim gradivom sem kmalu zatem spoznal na konzultacijah pred strokovnim izpitom, na izpitu pa tudi, da zna biti hkrati zahtevna in dobrohotna naklonjena. Prav dobrohotnost in naklonjenost se mi zdita pravi besedi za Emo Umek. Ob vsakem srečanju jo je zanimalo, s čim se trenutno ukvarjam, ali je prav naglasila moj priimek, kako gre tajnikovanje v arhivskem društvu, predvsem pa je iz njenih besed žuborelo zanimanje za vse, kar je povezano z arhivi in posebej z »njenim« Arhivom RS.

Leta 2010 smo v zakotnem delu depoja našli nekaj neevidentiranega gradiva. Nihče od aktivnih uslužbencev arhiva ni znal povedati, kako je tam pristalo in kam bi provenienčno sodilo. Telefoniral sem gospe Umek, ji razložil problem in vprašal, če bi bila pripravljena gradivo ob priliki pogledati. Preden sem prošnjo sklenil s samoumevno ponudbo, da jo bomo prišli iskat z arhivskim avtomobilom, je že brskala za vizitko taksi službe in slabo uro zatem je bila v Gruberjevi palači na Zvezdarski. Opravičevala se je, da res že slabo vidi, a pisavo na fasciklih, ki so bili še iz časa »Kranjskega deželnega arhiva« v deželnem muzeju Rudolfinumu, je po kratkem premisleku pripisala kustosu Alfonzu Müllnerju. Ob tem je pripomnila, da je najbrž v tistih fasciklih zbral spise, ki jih je ob pripravi svojih razprav o gozdarstvu in železarstvu na Krajskem, Goriškem in v Istri – skregano z vsemi arhivskimi pravili – zbral iz več različnih fondov in zbirk.

Dokler ji je zdravje dopuščalo, se je udeleževala predstavitev arhivskih publikacij ali otvoritev razstav, pa prednovoletnih srečanj uslužbencev arhiva. Če ni mogla priti, je vedno poklicala in se opravičila. Tako je bilo tudi decembra lani. Ni tožila nad zelo slabim vidom ali odvisnostjo od pomoči drugih ljudi, pač pa se je veselila napredka pri gradnji prostorov za državni arhiv na Poljanski cesti in dejstva, da bodo »arhivčkovi« po skoraj 35 letih spet vsi v isti stavbi.

Zgodovinarka in arhivistka dr. Ema Umek je arhivom posvetila tako svoje najplodnejše obdobje kot zrelo starost. S svojim delom na področju arhivistike je z raziskovanjem, obdelavo arhivskega gradiva, sodelovanjem v raznih arhivskih komisijah, svetovanjem uporabnikom arhivskega gradiva in z vzgojo mlajših kolegov zelo vplivala na delo in razvoj Arhiva RS in drugih slovenskih javnih

arhivov. Poleg tega je njeno več desetletij trajajoče delovanje v Arhivskem društvu Slovenije pustilo globok pečat v razvoju stroke. Ob 95. jubileju se ji lahko iskreno zahvalimo za opravljeno delo in nesebično skrb za slovensko arhivsko dediščino ter ji zaželimo mirno jesen.

Andrej Nared

ISSN 0350-5774



9 770350 577002



ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 3-4 (170) | str. 263–512